

ӘОЖ 504.03

А.Н. Каримов, С. Ержанұлы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: kora090@mail.ru

«Табиғи капитал» және экономикалық дамудың балама мүмкіндіктері

Жұмыс барысында «табиғи капитал» және экономикалық дамудың балама мүмкіндіктерін қазіргі тұрақты даму экономикалық, әлеуметтік және экологиялық компонент сияқты үш құрауыштың теориясын қарастырады. Соңғы онжылдықта пайда болған «жасыл» экономика тұжырымдамасы тұрақты дамудың осы компоненті арасындағы оңтайлы үйлесімділікті қамтамасыз етуге негізделеді және дамыған, дамушы және өтпелі экономика жағдайындағы мемлекеттердің барлығы үшін аса қолайлы жүйе болатындығын дәлелдеуге тырысады.

Түйін сөздер: табиғи капитал, жасыл экономика, жасыл көпір, ресурс, балама энергетика.

A.N. Karimov, S. Erzhanuly

«Natural capital» and possibilities of equivalent of economic development

In this article the questions of new theory of «natural capital» and his practical maintenance are examined as an alternative variant of development of economic relations in modern terms.

Determination of «natural capital» is given, and also the types of natural resources are selected. In same queue, an author examines the problems of search of alternative economic development of country, from the point of view, introduction of the system of ecofriendly economy (green development).

Keywords: natural capital, green economy, green bridge, resource, alternative energy.

А.Н. Каримов, С. Ержанұлы

«Природный капитал» и возможности эквивалента экономического развития

В данной статье рассматриваются вопросы новой теории «природного капитала» и его практического содержания как альтернативного варианта развития экономических отношений в современных условиях. Дается определение «природного капитала», а также выделяются типы природных ресурсов. В свою очередь, автор рассматривает проблемы поиска альтернативного экономического развития страны с точки зрения внедрения системы экологичной экономики (зеленого развития).

Ключевые слова: природный капитал, зеленая экономика, зеленый мост, ресурс, альтернативная энергетика.

«Табиғи капитал» ұғымы жайлы алғашқы ой-пікірлер қазіргі уақытта, «экологиялық экономика» деп аталатын жаңа пайда бола бастаған ғылыми бағыттың шеңберінде орын алып отыр. 1980-1990 жылдардың аяғында «табиғи капитал» ұғымы Р. Костанз, Х. Дейли, Дж. Бартоломью сияқты және басқа да ғалымдардың еңбектерінде пайда болып қалыптасты. Дейлидің пікірінше, табиғи капитал табиғи қызметтер мен нақты табиғи ресурстар ағынының көзін білдіретін қор болып табылады. Осы тұрақты қор көрсеткіші «экологиялық қызметтерді» өндіре отырып «табиғи табысты» қалыптастыру мүмкіндігіне ие болады. «Табиғи капиталдың» дәстүрлі түсініктегі кәдімгі өндірістік капиталдан басты айырмашылығы – ол

болашақта тауарлар мен қызметтердің құнын беретін табиғи ортаның жиынтық актив-қорлары болып табылады. Сондықтанда, адамзат баласына болашақта құнды ресурстар мен экологиялық қызметтер ұсынатын «табиғи активтер» жиынтығы «табиғи капитал» деп аталады [1,4].

1992 жылы Рио-де-Жанейрода өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының қоршаған орта және даму бойынша конференциясында «**ТАБИҒИ КАПИТАЛ**» теориясы алға тартылды: «*Табиғи капитал ұғымы адамзат баласына табиғаттың беретін барлық сыйын қамти отырып, «қоршаған орта» деп аталатын сапалы ортадан алынатын физикалық ресурстармен түсіндіріледі*». Сондай-ақ, осы конференцияда

табиғи капиталдың негізгі тұрпаттары анықталды:

1) жаңартылмайтын (шығындалатын) энергетикалық ресурстар;

2) қалпына келетін (кезеңділікпен қолданылатын) энергетикалық емес минералды ресурстар;

3) жаңартылатын немесе әлеуетті түрде жаңарып отыратын энергетикалық ресурстар.

Табиғи капитал теориясы мынаны болжайды, яғни табиғи жүйелер қызметінің жоғалуы негізгі өнеркәсіптік капиталдың өсімінен әрқашанда өтеліп отырады. Алайда, табиғи капиталды өндірістік капиталмен үздіксіз алмастыруға болмайды, олай болса, табиғи капиталды капиталдың басқа түрімен технологиялық алмастырудың әрқашанда шегі болады. **«Табиғи ресурстар»** түсінігі экономикалық теорияда аз зерттелген деп саналады. Соңғы уақытқа дейін жалпы экономикалық ғылымда, тіпті жаңа пайда болған «экологиялық экономика» теориясында да «табиғи ресурстардың» негізгі жүйе құраушы белгілері толық анықталмаған, сонымен қатар, табиғи құбылыстарды «ресурстар» және «ресурс еместер» деп бөлудің критерийлері, «табиғи құбылыстардың» (табиғи объектілердің) «экономикалық құбылыстарға» (экономикалық объектілерге) өту үдерісінің сипаты, осы үдерістердегі ғылыми зерттеулердің рөлі, жаңартылатын және жаңартылмайтын «табиғи құбылыстар» мен «табиғи ресурстар» және жаңартылатын және жаңартылмайтын «табиғи капитал» арасындағы айырмашылықтарды көрсетудің критерийлері толық анықталмаған. Осыған байланысты, өндірістік материалдық ресурстардың құнын анықтау үшін қолданылатын әдістемелер бойынша «табиғи ресурстардың» құнын анықтауға талпыныстар жасағанда үлкен қиыншылықтар туындайды.

«Табиғи ресурстар» – адамдардың материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қоғамның қолданатын объектілері, табиғат үдерістері мен жағдайлары. Табиғи ресурстар:

– орнына келтірілетін және орнына келтірілмейтін табиғи ресурстар;

– жаңартылатын және жаңартылмайтын табиғи ресурстар;

– алмастырылатын және алмастырылмайтын табиғи ресурстар, және;

– қалпына келтірілетін және қалпына келтірілмейтін табиғи ресурстар болып бөлінеді.

Сарапшылардың пікірінше, қазіргі уақытта, әлемдік қауымдастық жоғарыда аталған дағдарыстардың, әсіресе, экономикалық, экологиялық және азық-түліктік дағдарыстарды еңсерумен байланысты аса өткір мәселелерді шешуге бел буа кірісті. Бұған дер кезінде мемлекет басшысы да өркениеттің бірігуі мен әріптестік танытуы жолымен жаһандық дағдарысты еңсерудің жаңа бағыттарын атап көрсеткен болатын. Оның бір тетігі ретінде Астана қаласының **«Жасыл көпір»** бастамасын атауға болады. Бұл бастаманы алғаш рет Нұрсұлтан Назарбаев III Астана экономикалық форумында көтерді. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Әлем жаңа экологиялық қауіпсіз технологияларға, олармен тез алмасуға және жаңартылатын қуат көздеріне зәру. Осыған орай, былтыр өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының саммитінде Қазақстан Еуропа мен Азия арасындағы «Жасыл көпір» атанған жаңа экологиялық декларация құру туралы бастамашылығын жариялады. Бұл экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және «жасыл экономика» құру үдерісін жақындатуға және тездетуге мүмкіндік береді» деп атап өтті.

Қазіргі тұрақты даму экономикалық, әлеуметтік және экологиялық компонент сияқты үш құрауыштың арасындағы кешенді өзара байланыстың орын алуын болжайды. Соңғы онжылдықта пайда болған «жасыл» экономика тұжырымдамасы тұрақты дамудың осы компоненті арасындағы оңтайлы үйлесімділікті қамтамасыз етуге негізделеді және дамыған, дамушы және өтпелі экономика жағдайындағы мемлекеттердің барлығы үшін аса қолайлы жүйе болатындығын дәлелдеуге тырысады [4, 5].

Қазіргі уақытта, инвестициялау үшін Қазақстан экономикасының басымдықты секторларының біріне **балама энергетика** (альтернативті энергетика) саласы жатады. Балама энергетика Қазақстан экономикасын дамытудың балама мүмкіндіктері болып табылады. Экономикалық дамудың осындай балама мүмкіндігі соңғы 15-20 жылда әлемдік экономикада басым рөлді ойнап отырған «болашақ экономика» секторларының бірі болып табылады.

Қазақстанның экологиялық мәселелерін шешудің және электроэнергетиканы дамытудың басым бағытының бірі ретінде *өздігінен жаңарып отыратын энергетикалық ресурстарды кеңінен пайдалану үдерісі* қарастырылып келеді. Қазақстанда өздігінен жаңарып отыратын энергетикалық ресурстардың әлеуеті өте зор болып табылады. Жаңартпалы энергетикалық ресурстарға гидроэнергия, жел энергиясы мен күн энергиясы жатады.

Кейбір деректерге сүйенсек, Қазақстан территориясы бойынша гидроэнергетикалық ресурстар тең бөлінбеген, олардың үлкен бөлігі Қазақстанның негізгі үш аймағында шоғырландырылған:

1) Оңтүстік-Шығыс аймағы, Іле өзені бассейні, Шығыс Балқаш көлі бассейні және Алакөл көлдерінің топтамасы бассейні;

2) Шығыс аймағы, Ертіс өзені бассейні;

3) Оңтүстік аймағы, Сырдария, Талас, Шу өзендерінің бассейні.

Қазақстан үшін энергияның жаңартпалы басым көздерінің бірі ретінде жел энергетикасы саласы саналады. Осыны ескере отырып, Қазақстанның жел атласы жасалды. Қазіргі уақытта, Қазақстанда жел электростанцияларын салудың 10 алаңы зерттелген. Мұндай алаңдар электроэнергияның коммерциялық өндірісі үшін жалпы қуаттылығы 1000 МВт-ға дейін жететін аса ірі жел электростанцияларын салу үшін толығымен пайдаланыла алады. Бұл жоспарда Жоңғар қақпасының әлеуеттік мүмкіндіктері аса танымал екені белгілі. Қазақстандық танымал энергетик Александр Трофимовтың мәліметтері бойынша, республикамыз жан басына шаққандағы жел энергиясы ресурстарының көлемі бойынша әлемде бірінші орынды иеленеді.

Қазақстанда жел энергетикасын пайдаланудың басымдықтары жел энергиясы ресурстарының бар болуымен анықталады. Қазақстан территориясының жартысында желдің орташа жылдық жылдамдығы 5-6 м/с., ал кейбір аудандарда желдің жылдамдығы 7-8 м/с. құрайды. Жел электростанцияларын салу ең алдымен, желіге қосылмаған шалғайдағы аудандарды энергиямен қамтамасыз етумен шартталады.

Елімізде жел энергетикасын дамытуға деген қызығушылық келесі артықшылықты факторлармен түсіндіріледі: жел – бұл отынның бағаларына тәуелді болып табылмайтын энергияның жаңартылып отыратын ресурсы; жел ресурсы елдің барлық территориясында қол жетімді болып табылады; орнатылатын жел энергетикасы құрылғысының қуаттылығына бәсекенің болуы; атмосфераға зиянды қалдықтарды тастаудың және парниктік газдарды жіберудің болмауы; шалғай аудандарды электроэнергиямен жабдықтауды орталықсыздандырудың мүмкіндігі.

Күн энергиясын қалыптастырудың және пайдаланудың бірнеше бағыттары бар: күн

сәулесі электр энергиясын және жылуды қалыптастырады; ғимараттарды жылыту үшін қолданылады; ауаны баптайды; ыстық сумен қамтамасыз етеді; әртүрлі материалдарды кептіру үшін қолданылады.

Қазақстанның географиялық орналасуының солтүстіктік кеңдігіне қарамастан, еліміздегі күн энергиясының ресурстары тұрақты және климаттық жағдайлардың қолайлылығына байланысты қол жетімді болып табылады. Кейбір зерттеу қорытындылары бойынша, елдің оңтүстік аймақтарында күн энергиясының әлеуеті жылына 2500-3000 күн сағатына жетіп жығылады, ал күн сәулесі энергиясы жылына 1300-1800 кВт/м. құрайды. Қызылорда, Оңтүстік Қазақстан облысы және Арал теңізі сияқты энергия тапшы аймақтар күн электростанцияларын салу үшін аса қолайлы аудандар болып табылады [2,3].

2014 жылы Қазақстанда электроэнергияның жаңартылатын ресурстарын өндіру энергияны тұтынудың жалпы көлемінде 1 пайыздан асады деген болжамдар айтылады. Экологиялық жағынан таза технологияларды дамыту үшін электроэнергияны өндірудің жалпы көлемінде энергияның жаңартылатын көздерінің үлесін арттыру қажет. Жақында Астана қаласында өткен KAZENERGY форумында индустрия және жаңа технологиялар министрі Ә.Исекешов «біздің болжамымыз бойынша 2014 жылға қарай жаңартылатын энергия көздерін өндірудің көлемі 1 млрд. кВт/с. құрайды, ол энергияны жалпы тұтынудың шамамен 1 пайызынан асады, ал 2020 жылға қарай 3 пайызға жетеді». деген қортынды жасай келе үкіметтің бүгінгі күні осы үлес салмақты арттырудың қажеттілігін толық түсініп отыр және энергияның балама көздеріне инвестиция салу үшін қосымша жаңа серпіндер жасаудың жұмыстарын қолға алатынын атап көрсетті.

Сөйтіп, ел экономикасы үшін энергияның балама көздерін қалыптастыру және пайдалану арқылы дамудың сол балама мүмкіндіктерін іздеу – өте маңызды және жан-жақты мәселе деуге, Территориямыздың үлкендігін ескеріп және табиғаттың берген ресурстық әлеуеті мен мүмкіндіктерін пайдаланып осындай энергия көздерін қолға алмау үлкен қате болумен қатар, бұл іс болашақ дамудың жолы болғандықтан, энергияның жаңартылатын көздерін кеңінен пайдалану алдағы уақытта, отандық экономиканың шикізаттық емес секторларын дамытуға өзінің зор үлесін қосары сөзсіз.

Әдебиеттер

- 1 Пухова Б.У. «Природный капитал», как составная часть природных ресурсов // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 2. – Стр. 130-132.
- 2 Глазырина И.П. Природный капитал в экономике переходного периода. – М.: НИА. Природа, 2001. – Стр. 204.
- 3 Альтернативная энергетика. Приоритетные сектора экономики // Справочник инвестора, 2010. – Стр. 41.
- 4 Папенев К.В. Экономика природопользования. – М.: Изд-во МГУ, 2010.
- 5 Кузнецова О.Л. Глобальная энергетика развития. – М.: Экономика, 2011.

References

- 1 Pukhov B.U. "Natural capital" as a component of natural resources // Fundamental research. – 2008. – № 2. – Pp. 130-132.
- 2 Glazyrina I.P. Natural capital in the transition. – Moscow: NIA. Nature, 2001. – Page 204.
- 3 Alternative Energy. Priority sectors // Investor's Guide 2010. – Page 41.
- 4 Papenov K.V. Economics of Nature. – M.: MGU, 2010.
- 5 Kuznetsova O.L. Global Energy Development. – M. Economics, 2011.